

Book Review / บทความวิจารณ์หนังสือ

John Bresnan. 2006. *At Home Abroad: A Memoir of the Ford Foundation in Indonesia, 1953-1973*. Jakarta: Equinox Publishing. 213 p. ISBN 979-3780-34-7.

อินโดนีเซียเป็นหนึ่งในประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลกจนอาจเรียกได้ว่าเป็นประเทศมหาอำนาจระดับกลาง (middle power) ปัจจัยทางประชากรที่มีจำนวนมาก ขนาดของเศรษฐกิจที่ใหญ่ รวมไปถึงขนาดของพื้นที่และทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่มากได้ช่วยสนับสนุนให้อินโดนีเซียมีเสียงและบทบาทในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมาก นอกเหนือไปจากนั้น เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่อินโดนีเซียเคยตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศมหาอำนาจยุโรป การต้องเผชิญกับการสู้รบกับกองทัพของญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง และการต้องเผชิญกับความวุ่นวายทางการเมืองโดยเฉพาะในประเด็นคอมมิวนิสต์ในช่วงสงครามเย็น ทำให้อินโดนีเซียพัฒนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกา ขึ้นมาอย่างใกล้ชิด แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวก็มีทั้งช่วงที่ดีและช่วงที่ไม่ดี

หนังสือเรื่อง *At Home Abroad: A Memoir of the Ford Foundation in Indonesia, 1953-1973* เป็นงานเขียนของ John Bresnan ผู้เขียนเคยปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ช่วยผู้แทนมูลนิธิฟอร์ด (Ford Foundation) ประจำอินโดนีเซียระหว่างปี ค.ศ. 1961-1965 และเป็นผู้แทนระหว่างปี ค.ศ. 1969-1973 อีกทั้งยังเคยเป็นหัวหน้าสำนักงานประจำภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิกที่สำนักงานใหญ่ของมูลนิธิฟอร์ดในกรุงนิวยอร์กระหว่างปี ค.ศ. 1973-1982

Bresnan เขียนหนังสือเล่มนี้เพื่อเล่าประสบการณ์ของการเข้ามาทำงานร่วมกับมูลนิธิฟอร์ดและการทำงานในอินโดนีเซีย เขาทำงานติดต่อกับอินโดนีเซียอยู่นานจนได้รับรางวัล Distinguished Service Star (Bintang Jasa Pratama) จากประธานาธิบดีเมกาวาตี ซูการ์โนบุตรวี (Megawati Sukarnoputri) เมื่อปี ค.ศ. 2003 ในฐานะที่เป็นชาวอเมริกันที่ทำหน้าที่ประสานความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกากับอินโดนีเซีย (Bresnan 2006, 1)

หนังสือเล่มนี้เล่าประสบการณ์ส่วนบุคคลของ Bresnan โดยพยายามตอบคำถามหลักที่ประกอบไปด้วย ทำไมมูลนิธิฟอร์ดเข้าไปให้ความช่วยเหลือในอินโดนีเซียหลายปี ทำไมมูลนิธิฟอร์ดให้พนักงานอยู่ในอินโดนีเซีย และจัดตั้งโครงสร้างองค์กรของมูลนิธิแตกต่างไปจากมูลนิธิอื่น ๆ ที่เป็นของอเมริกา ตัวแทนของมูลนิธิฟอร์ดเข้าไปทำอะไรในอินโดนีเซีย มันคุ้มค่าอย่างนั้นหรือ และผู้เขียนจะกลับไปทำหน้าที่นั้นอีกครั้งหรือไม่หากมีโอกาส (Bresnan 2006, 2)

หนังสือเล่มนี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 30 บท แต่ละบทมีเนื้อหาไม่ยาวมาก ทำให้ผู้อ่านสามารถติดตามอ่านได้สะดวก ในบทที่ 1-4 ผู้เขียนเล่าเรื่องส่วนตัวในการเริ่มเข้ามาทำงานในมูลนิธิฟอร์ด เมื่อถึงบท

ที่ 5 ผู้เขียนเริ่มเล่าเนื้อหาถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างมูลนิธิฟอร์ดว่าทำไมจึงสนใจเข้ามาให้ความช่วยเหลืออินโดนีเซีย Bresnan อธิบายผ่านการศึกษาบันทึกช่วยจำ (memorandum) ของมูลนิธิฟอร์ดที่มีชื่อว่า “บันทึกช่วยจำเกี่ยวกับกลุ่มของมูลนิธิฟอร์ดในอินโดนีเซียและพม่า” (Memorandum on Foundation Group Going to Indonesia and Burma) เอกสารดังกล่าวมีการพูดถึงประเด็นต่าง ๆ เช่น มูลนิธิเห็นว่าสถานที่ตั้งของอินโดนีเซียมีความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ อีกทั้งในช่วงเวลาดังกล่าวยังมีประชากรจำนวนมากกว่า 75 ล้านคนซึ่งถือว่าเป็นประเทศที่ใหญ่เป็นอันดับที่หกของโลกในช่วงเวลานั้นและยังมียุทธวิทยาการธรรมชาติที่สำคัญ เช่น น้ำมัน ยาง และดีบุก (Bresnan 2006, 27) บันทึกความทรงจำดังกล่าวยังระบุอีกด้วยว่าประเด็นที่สำคัญที่สุดก็คือ แม้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวอินโดนีเซียจะมีปัญหาการเมืองภายในประเทศจำนวนมาก แต่อินโดนีเซียก็เป็นประเทศที่มีศักยภาพที่จะเป็นพันธมิตรที่ใกล้ชิดกับโลกประชาธิปไตยได้เพราะแม้ว่าอินโดนีเซียจะเคยเป็นพันธมิตรที่ใกล้ชิดกับสหภาพโซเวียต และเคยมีปัญหาเรื่องคอมมิวนิสต์ในประเทศ แต่อินโดนีเซียก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไปเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ (Bresnan 2006, 27)

แต่ปัญหาที่สำคัญที่อินโดนีเซียต้องเผชิญในการพัฒนาประเทศก็คือ การขาดทรัพยากรบุคคลที่ได้รับการพัฒนาผ่านการศึกษาหรือการฝึกอบรม ไม่ว่าผู้ทำงานด้านบริหารธุรกิจ ครู นักเศรษฐศาสตร์ หรือแพทย์ และประเทศอินโดนีเซียในช่วงเวลานั้นก็ยังขาดภาษากลางของประเทศซึ่งทำให้มีปัญหาในการติดต่อสื่อสารกันภายในประเทศ อีกทั้งประชากรในอินโดนีเซียเองก็ไม่มีความรู้ความสามารถทางภาษาอังกฤษเช่นเดียวกับคนอื่นที่เคยถูกอังกฤษปกครอง (Bresnan 2006, 28) ดังนั้นเพื่อที่จะสนับสนุนให้สหรัฐอเมริกา มีบทบาทที่สำคัญเป็นผู้นำในการเมืองโลกในช่วงเวลาดังกล่าว สหรัฐอเมริกาควรใช้มูลนิธิฟอร์ดเป็นเครื่องมือในการสร้างและเผยแพร่ความรู้และทำความเข้าใจประเทศหรือภูมิภาคต่าง ๆ (Bresnan 2006, 28) มูลนิธิฟอร์ดจึงได้มอบงบประมาณให้กับ Stanford University ในปี ค.ศ. 1951 เพื่อศึกษาสถานะองค์ความรู้ด้านเอเชียศึกษาในสหรัฐอเมริกา และต่อมาในปี ค.ศ. 1952 จึงมอบทุนให้กับนักวิชาการไปศึกษาด้านเอเชียและตะวันออกกลาง และในปีเดียวกันนั้นเอง มูลนิธิก็มอบงบประมาณกว่า 125,000 เหรียญสหรัฐ ให้กับ Massachusetts Institute of Technology (MIT) ให้ทำวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การพัฒนาและเสถียรภาพความมั่นคงทางการเมืองในอินโดนีเซียและอินโดนีเซีย (Bresnan 2006, 28-29)

ในขณะเดียวกัน Ali Sastroamidjojo ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นทูตอินโดนีเซียประจำกรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา ได้แสดงความประสงค์ต่อสถาบันเพื่อการศึกษานานาชาติ (The Institute for International Education: IIE) ในกรุงนิวยอร์ก ให้ช่วยส่งครูสอนภาษาอังกฤษไปยังอินโดนีเซียเพื่อพัฒนาบุคลากรให้กับชาวอินโดนีเซียได้เรียนรู้ภาษาอังกฤษให้เพื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้การพัฒนาเศรษฐกิจ และ “เพื่อให้เป็นเครื่องมือในการสร้างหลักประชาธิปไตยในประเทศที่ต้องการมิตรอย่างมาก” (Bresnan 2006, 31) และ Sumitro Djojohadikusumo ซึ่งเป็นรัฐมนตรีการคลังและคณบดีของคณะเศรษฐศาสตร์ที่ University of

Indonesia ก็ปรารถนาให้สหรัฐอเมริกา ส่งนักเศรษฐศาสตร์เข้ามาสอนในมหาวิทยาลัยสักสองสามปี เพื่อถ่ายทอดความรู้ให้กับอินโดนีเซียจนกว่าอินโดนีเซียจะสามารถผลิตบุคลากรด้านเศรษฐศาสตร์ได้ด้วยตนเอง (Bresnan 2006, 31-32)

หากอ่านหนังสือเล่มนี้จากมุมมองด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่เรื่องราวของผู้เขียนในฐานะเจ้าหน้าที่ทำงานของมูลนิธิฟอร์ดในช่วงสงครามเย็น หนังสือเล่มนี้เล่าเรื่องราวต่าง ๆ โดยมีบริบทของการเมืองระหว่างประเทศในช่วงสงครามเย็นที่มีผลต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา และมีอินโดนีเซียเป็นฉากหลัง นอกจากนี้หนังสือยังเล่าประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความสัมพันธ์ทางวิชาการระหว่างอินโดนีเซียและสหรัฐอเมริกาซึ่งสะท้อนภาพให้เห็นว่าไม่เพียงแต่ความสัมพันธ์ทางการทูตเท่านั้นที่เป็นเครื่องมือในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สำคัญ แต่ช่องทางด้านวิชาการก็เป็นหนึ่งในเครื่องมือที่ถูกใช้เพื่อสร้างองค์ความรู้ ทำความเข้าใจความแตกต่าง และการประสานความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศได้ อีกทั้งฉากหลังที่เป็นการเมืองภายในของอินโดนีเซียก็ถูกเล่าผ่านงานเขียนนี้ซึ่งทำให้เราเห็นประเด็นของผลกระทบของการเมืองภายในต่อการประสานความสัมพันธ์ระหว่างอินโดนีเซียกับสหรัฐอเมริกา เช่น ความเห็นของชาวอินโดนีเซียต่องบประมาณการให้ความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา และสหรัฐอเมริกา เองก็พิจารณาว่าหากให้บช่วยเหลืออินโดนีเซีย รัฐบาลอินโดนีเซียอาจนำงบประมาณดังกล่าวไปใช้ทางด้านการทหารเพื่อต่อสู้กับมาเลเซีย (Bresnan 2006, 48-51)

แต่เพราะสถานการณ์ปัญหาการเมืองภายในของอินโดนีเซียเองและความขัดแย้งระหว่างอินโดนีเซียกับมาเลเซียนี้เองทำให้ท้ายที่สุดมูลนิธิต้องปิดตัวลงในปี ค.ศ. 1965 Bresnan ได้อธิบายไว้ในบทที่ 11 เกี่ยวกับข้อมูลการปฏิบัติงานของมูลนิธิในช่วงปี ค.ศ. 1953-1965 ที่มูลนิธิอยู่ในอินโดนีเซียว่ามูลนิธิได้จัดสรรงบประมาณกว่า 15 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯมายังอินโดนีเซีย มีการสนับสนุนส่งนักเรียนอินโดนีเซียให้ไปศึกษาต่อต่างประเทศกว่า 400 คนซึ่งส่วนมากเป็นระดับปริญญาโทและปริญญาเอก เพื่อให้เขาเหล่านั้นกลับมาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย เน้นการสอนภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณิตศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ (Bresnan 2006, 66)

มูลนิธิฟอร์ดยังมีส่วนอย่างมากในการทำให้สหรัฐอเมริกาพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับอินโดนีเซียศึกษา มูลนิธิฟอร์ดสนับสนุนงานวิจัยที่เป็นวิชาการและไม่ใช่งานที่เป็น “งานสายลับที่ดูเหมือนงานวิชาการ” มูลนิธิจึงจัดตั้งหน่วยอบรมและวิจัยนานาชาติ (International Training and Research: ITR) ขึ้นในนิวยอร์ก ITR ให้งบประมาณวิจัยต่อ MIT และ Cornell University ให้ทำวิจัยเกี่ยวกับอินโดนีเซีย งานวิจัยชุดแรก ๆ ของ MIT มี Max Millikan ที่เป็นหัวหน้าของศูนย์นานาชาติศึกษา (Center for International Studies) เป็นผู้นำโครงการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเมืองของอินโดนีเซียโดยมีงานวิจัยในโครงการ เช่น โครงสร้างการเงินของอินโดนีเซีย (มี Douglas Paaauw เป็นนักวิจัย) โครงการศึกษาการประมาณรายได้

ระดับชาติของอินโดนีเซีย (มี Benjamin Higgins กับ Williams Hollinger เป็นนักวิจัย) และโครงการศึกษาการเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อม (มี Guy Pauker เป็นนักวิจัย) (Bresnan 2006, 76)

นอกจากนี้ยังมีโครงการวิจัยอื่น ๆ อีก เช่น โครงการวิจัยเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของหมู่บ้านในชวา (Java) ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงนโยบาย นักวิจัยจาก Harvard University ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย หนังสือเล่มแรกที่ตีพิมพ์ออกมาจากโครงการวิจัยนี้ คือ “ศาสนาของชวา” (The Religion of Java) โดย Clifford Geertz (Bresnan 2006, 77) หรือโครงการที่ศึกษาการเมืองของอินโดนีเซียที่นำโดย George Kahin จาก Cornell University ซึ่ง Kahin ไม่ได้ต้องการศึกษาแค่บทบาทของคอมมิวนิสต์ในอินโดนีเซียเท่านั้น หากแต่ต้องการศึกษาประเด็นอื่น ๆ ที่กว้างไปมากกว่านั้นซึ่งทางมูลนิธิก็เห็นด้วย (Bresnan 2006, 79) ต่อมา Kahin ก็ได้ชักชวนให้ลูกศิษย์ของเขา คือ Benedict Anderson ให้เข้ามาทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับอินโดนีเซีย

มูลนิธิฟอร์ดปิดตัวลงในปี ค.ศ. 1965 เพราะสหรัฐอเมริกาไม่พอใจอินโดนีเซียจากเหตุการณ์ที่รัฐบาลอินโดนีเซียส่งคนไปประท้วงและเผาสถานทูตอังกฤษในกรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซียเพราะรัฐบาลมีความขัดแย้งกับรัฐบาลอังกฤษเรื่องเกาะบอร์เนียวและการตั้งมาเลเซียเป็นประเทศ การเผาสถานทูตในเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้รัฐบาลสหรัฐอเมริกา ตัดสินใจไม่ให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ กับอินโดนีเซียอีกต่อไป (Bresnan 2006, 47-48)

มูลนิธิกลับมาเปิดตัวใหม่อีกครั้งในปี ค.ศ. 1969 เพราะ Adam Malik ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศไปร้องขอให้มูลนิธิพิจารณากลับมาเปิดใหม่อีกครั้ง (Bresnan 2006, 81-82) ในการเกิดตัวใหม่นี้ มูลนิธิมีโอกาสในการทำงานที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้นเพราะมีอาจารย์เศรษฐศาสตร์ใน University of Indonesia จำนวน 5 คนที่เคยไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกา ด้วยงบประมาณของมูลนิธิและกลับมาปฏิบัติหน้าที่ในหน่วยงานต่าง ๆ ด้วยตำแหน่งที่สำคัญไม่ว่าจะเป็น (1) Widjojo Nitisastro ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์ชาวอินโดนีเซียคนแรกที่สำเร็จการศึกษาจาก University of California, Berkeley และดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าของหน่วยงานวางแผนระดับชาติ (National Planning Agency) (2) Ali Wardhana ที่ได้รับปริญญาเอกจาก Berkeley และดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (3) Emil Salim ที่สำเร็จการศึกษาจาก Berkeley ระดับปริญญาเอก และกลับมาเป็นรองหัวหน้าของ Planning Agency (4) Sadli ที่สำเร็จการศึกษาปริญญาโทจาก MIT และศึกษาต่อที่ Berkeley และ Harvard ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าของทีมงานเรื่องการลงทุน (Team on Capital Investment) และ (5) Subroto ที่สำเร็จการศึกษาปริญญาโทจาก McGill University และ MIT ได้กลับมาเป็นหัวหน้าด้านการวางแผนในกระทรวงการค้า (Department of Trade) ซึ่งทั้ง 5 คนนี้เป็นที่รู้จักกันในนามว่า “The Berkeley Mafia” (Bresnan 2006, 93) ผู้เขียนได้อธิบายไว้ในบทที่ 18¹ ถึงบทบาทของทั้ง 5 คนในการวางแผนการ

¹ผู้อ่านอาจสับสนกับหมายเลขบทที่เป็นตัวเลขโรมัน เนื่องจากในสารบัญเขียนอย่างถูกต้องว่า XVIII แต่ในเนื้อหาเขียนเลขบทผิดเป็น XIX ซึ่งซ้ำกับบทที่ 19 ในบทถัดไป

พัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเอาไว้โดยชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการก่อตัวของเทคโนแครต (technocrats) กับการพัฒนาประเทศ และตั้งแต่บทที่ 18 ถึงบทที่ 24 ผู้เขียนเล่าประสบการณ์การทำงานที่มูลนิธิมีต่อการพัฒนาประเด็นต่าง ๆ ในอินโดนีเซีย เช่น การพัฒนามหาวิทยาลัยในต่างจังหวัด การวางแผน การพัฒนาข้าว การพัฒนาชนบท การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ในอินโดนีเซีย โดยได้รับความช่วยเหลือจาก Clifford Geertz

หากจะกล่าวโดยสรุปแล้ว แม้ว่าหนังสือนี้จะไม่ได้เป็นหนังสือที่เขียนแบบมีข้อถกเถียงทางวิชาการ หรือทฤษฎีใด ๆ เพราะเป็นการเล่าประสบการณ์การทำงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และโดยเฉพาะด้าน การศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย (ซึ่งเป็นประเด็นใหญ่ของหนังสือเล่มนี้) แต่หนังสือนี้ก็เล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยมีฉากหลังเป็นสงครามเย็น ความขัดแย้งระหว่างประเทศอินโดนีเซียกับมาเลเซีย และปัญหาการเมือง ภายในประเทศเอง

มิติหนึ่งที่สำคัญจากการอ่านหนังสือนี้ก็คือ การที่ทำให้เราเห็นภาพของมูลนิธิฟอร์ดในฐานะที่เป็น ตัวแสดงที่เป็นทั้งผู้ให้ทุน ผู้วิจัย หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการทำวิจัยและสนับสนุนกิจกรรม หากเรา เปลี่ยนการมองจากตัวกิจกรรมแล้วหันมาพิจารณาตัวมูลนิธิในฐานะตัวแสดง เราจะพบว่า การเข้าใจ บทบาทของตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีบทบาทด้านการสนับสนุน การศึกษา การทำวิจัย หรือการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาในช่วงสงครามเย็น ก็มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งที่ ช่วยให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การอ่านเพื่อเข้าใจบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่ได้รับการ สนับสนุนจากรัฐบาล หรือหากจะกล่าวให้ชัดเจนก็คือ การที่มูลนิธิฟอร์ดเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือในการ ดำเนินนโยบายต่างประเทศสหรัฐอเมริกาจะช่วยให้เราเห็นภาพของหนึ่งในเครือข่ายตัวแสดงที่ทำงาน ครอบคลุมและควบคู่ไปกับนโยบายและยุทธศาสตร์ในช่วงสงครามเย็น

มุมมองหนึ่งที่อาจจะได้จากหนังสือเล่มนี้ก็คือ การพยายามอธิบายบทบาทของการให้ทุนสนับสนุน นักวิชาการเพื่อไปศึกษาต่อต่างประเทศ แล้วเมื่อนักวิชาการเหล่านั้นกลับมาปฏิบัติหน้าที่ในประเทศของ ตนเอง ทำให้เกิดการถ่ายทอดแนวคิดทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจมาสู่ประเทศตนเอง และการถ่ายทอด องค์ความรู้จากประเทศในโลกตะวันตกเข้ามาสู่ประเทศที่มีรูปแบบการปกครองที่แตกต่างออกไป การ เปลี่ยนแปลงชุดความรู้ในมหาวิทยาลัยที่เป็นตัวแสดงที่มีหน้าที่ในการให้ความรู้และหล่อหลอมตัวแสดง ต่าง ๆ ในสังคม ดังนั้นการอ่านหนังสือเล่มนี้จะเป็นกรณีศึกษาหนึ่งของผู้ที่สนใจประเด็นด้านทฤษฎีของการ เรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้จากโลกประชาธิปไตยไปยังโลกอื่น รวมไปถึงบทบาทของเทคโนแครตที่ได้รับการ ศึกษาจากต่างประเทศและมีผลต่อการพัฒนาประเทศของตนเอง

คุณสมบัติที่สำคัญอีกประการที่ช่วยทำให้หนังสือนี้มีคุณค่าต่อการศึกษามากยิ่งขึ้นก็คือ เอกสารที่ ผู้เขียนอ้างอิงอยู่ในหนังสือ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า แม้ว่าหนังสือนี้จะไม่ใช่หนังสือที่เขียนตามขนบทาง วิชาการที่มีการเขียนบรรณานุกรมอยู่ในตอนท้ายของหนังสือแบบเต็มรูปแบบ แต่การมีเชิงอรรถที่สนับสนุน

ความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลทำให้นักวิจัยไม่เพียงแต่เล่าข้อเท็จจริงหรือมุมมองส่วนตัว แต่ยังมีการสอดแทรกเอกสารชั้นต้น ทั้งบันทึกการประชุม จดหมาย หรือเอกสารทางการอื่น ๆ จนทำให้เนื้อหาภายในประกอบไปด้วยประเด็นและข้อมูลที่น่าสนใจอยู่หลายแห่งซึ่งมีประโยชน์ต่อผู้สนใจประเด็นที่เกี่ยวข้องและน่าจะไปศึกษาต่อยอดได้เป็นอย่างดี

Narut Charoensri

School of International Affairs

Faculty of Political Science and Public Administration,

Chiang Mai University,

Huay Kaew Rd., Muang, Chiang Mai 50200

narut.c@cmu.ac.th

นฤตม์ เจริญศรี

สำนักวิชาการระหว่างประเทศ

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200

narut.c@cmu.ac.th